

התוס' רי"ד נמנע מלפרש כרש"י בענין זה. ושמו משום שסבר שאין אומרים כן אלא ברשעות גמורה, ולא באיסור כגון זה. וכבר האריכו האחרונים בדבר. (ע' שב שמעתא ז, ה; רעק"א לעיל יח: מנחת חינוך רצו, לה; אבני נזר אה"ע כט, כח-לא; אילת השחר כאן; אגרות משה י"ד ח"ב קנה; שבט הלוי ח"ד קצ. ור' במובא ביבמות כה — חוברת קמו).

'מר בר רב אשי אמר... מודעא היו דברינו נאמנין. מאי טעמא, האי ניתן ליכתב והאי לא ניתן ליכתב' — ורב נחמן סבר שגם במודעה יש עוולה, כי היה להם למסור תחילה מודעא ולחתום עליה, וכשחתמו על שטר המכר ללא מודעא קודמת — שלא כדין עשו. ומר בריה דרב אשי סבר שאין זו עוולה, כי ירא היה למסור מודעא שמה יורגש הדבר. (עפ"י ריטב"א)

'הכחשה תחלת הזמה' — 'תחילה' לאו דוקא, שאין הזמה באה אחר הכחשה, אלא כלומר הכחשה — קצת הזמה היא, שאומרים על הראשונים שהעידו שלא כדין. (ריטב"א. ע"ע בבאור 'תחילה', במובא בב"ק עג (חוברת יז) מספר דברות משה).

פרפראות

'האומר שטר אמנה הוא זה אינו נאמן. דקאמר מאן...' — פירוש על דרך הרמז ע' בסה"ק נועם אלימלך — סוף פרשת בא.

אם און בידך הרחיקהו — זה שטר אמנה ושטר פסים. ואל תשכן באהליך עולה — זה שטר פרוע... ספר שאינו מוגה — אסור לשהותו, משום שנאמר אל תשכן באהליך עולה. 'אם און בידך הרחיקהו... באהליך עולה' בגימטריא (עם הכולל): 'אמנה פסים ופרוע' (648). הפסוק כולו: אם און בידך הרחיקהו ואל תשכן באהליך עולה בגימטריא: ספר שאינו מוגה, אמנה פסים, פרעון (1454. עם הכולל).

באהליך — ב' במסורה: שמח זבולן בצאתך ויששכר באהליך. ואל תשכן באהליך עולה. לפי שבני יששכר יושבי אהלים היו, ועסקו בתורה, על כן מזהיר אותם אל תשכן באהליך עולה, היינו, ספר שאינו מוגה.

תשכן — נוטריקון: תורה שטר כתובים נביאים. (בעל הטורים — דברים לג, יח) (יש להוסיף: 'באהליך' בגימטריא 'חיים', כמו ששנינו באבות 'מרבה תורה מרבה חיים'. ויש לרמוז בזה דברי הגמרא (תמיד לב): 'מה יעשה אדם ויחיה? ימית עצמו' — היינו, באהלה של תורה, בדרך שדרשו 'אדם כי ימית עצמו באהלי').

דף כ

'השתא דליתנהו, דאילו הוה לקמן דלמא הוה מודו להו'... — כתב מהר"ם שיף, שגם אם היו מודים, לא היתה מועילה הודאתם, שהרי 'אין חוזרים ומגידים', אלא שמכל מקום מצד הסברה עדיף מצב שמתו ממצב שנמצאים כאן ומכחישים. אמנם, מדברי התוס' להלן (בסד"ה אלא) יש להוכיח שיש ממש בחזרתם.

ואכן, כך היא שיטת 'שער המשפט' (כט), שנאמנים העדים לומר טעינו וכד', כל שיש עדים המסייעים לגרסתם האחרונה. (וע' הגהות רעק"א חו"מ לא, מ. עפ"י אילת השחר על התוס' הנזכר).

והזמה שלא בפניהן, נהי דהזמה לא הוי, הכחשה מיהא הויא' — נחלקו הפוסקים אם הכוונה שאין מתקיים בהם עונש של עדים זוממין, כיון שאין מעידין על אדם אלא בפניו, אבל עדות האחרונים מתקבלת כנכונה ונפסלו הראשונים לעדות על שהעידו שקר (ריב"ש רסו; מהרי"ט), או הכוונה שאין כאן תורת הזמה כלל, אלא 'תרי ותרי' כבהכחשת עדים (מהרל"ג; ש"ך).

ויש מי שכתב לחלק; אותה עדות שהוזמו בה, אכן מתבטלת כליל, אך העדים לא נפסלו לכל שאר עדויות (נתיבות המשפט לה, ב). ויש לעמוד על סברה זו: כיצד ניתן לחלק הדברים, הלא אם בטלה עדותם בתורת ודאי, כיצד כשרים הם לשאר עדויות?

יש להבין הדבר בהקדם חידושו של ה'תומים' (פז, כז), שהוכיח שלא פסלה תורה רשע לעדות, אלא רשע שבית דין פסקו עליו שרשע הוא, וכל שסמכו על חזקת כשרות והכשירוהו, אף אם כלפי שמיא גליא שרשע הוא, כשר הוא לעדות, גם אליבא דאמת.

הלכך, כיון שפסילת עדים לכל עדויות חובה היא להם, ונידונת כהענשה, סובר הנתיבות שאי אפשר לקבלה ללא נוכחותם, וכל קבלת עדות המזימין היתה רק לענין העדות הפרטית, שלענין זה אין צריך את נוכחות העדים. נמצא שלענין פסולם, כאילו לא קבלנו עדות כלל. ולכן כשרים הם לעדות, כי הרי אין הרשות עצמה פוסלת לעדות אלא דין 'רשע' שבית דין פוסקים עליו. (בית ישי קט, ד).

וע' אגרות משה חו"מ ח"ב סד, ד שתמה על סברת הנתיבות. ועע"ש באריכות באה"ע ח"א פו בענין עדות לפסול אדם לעדות, האם צריכה להעשות בפניו. וע"ע ביו"ד ח"ב קנב).

(ע"ב) 'אמר ליה: מי דכיר מר האי סהדותא? אמר ליה: לא. — ולא הכי והכי הוה? א"ל: לא ידענא. לסוף אידכר רב אשי, אסהיד ליה... — כתב בהגהות אשר"י, מדובר שאמר 'לא ידענא' חוץ לבית דין, אבל אם היה אומר כן בבית דין — לא היה יכול לחזור ולהעיד, מדין 'אין חוזר ומגיד'. וכיוצא בזה כתבו התוס' בבבא קמא (נ. ג). אמנם הר"ן (שבועות, פרק שבועת העדות — מובא בקצוה"ח כה, ח) חולק וסובר שאמירת 'איני יודע עדות' אינה הגדת עדות, ולא נאמר בזה דין 'אין חוזר ומגיד'.

'הרחוקות — חדשות טהורות, ישנות טמאות' — נראה ש'מרוחקות' היינו סמוך לחמישים אמה, ולא מרוחקות ביותר. ואין לחוש שמא היתה עיר סמוכה למקום ונשכחה, שאם כן, אין לך גבעה בארץ ישראל שלא נחזיק בה טומאה. (תפארת ישראל — אהלות טז, ב)

'מתוך שהנשים קוברות שם נפליהן, ומוכי שחין זרועותיהם' — מכאן ומעוד מקומות נראה שנהגו לקבור אברים שנשרו מן האדם בעודו בחיים. אך לא מבואר טעמו של דבר. ומצאנו מחלוקת אחרונים בזה: הגודע-ביהודה (תנינא י"ד רט) כתב שאין מצות קבורה באבר-מן-החי, וזה שקברו, מפני מניעת טומאה לכהנים (וערש"י כאן). וכך היא שיטתם של הרבה אחרונים להלכה (שבות יעקב; מהרי"ל דיסקין; שו"ת מלמד להועיל — מובאים בשו"ת יביע אומר — ח"ג י"ד כב, כ — ומשמע שגם הוא נקט כן לעיקר. וכ"פ בשו"ת ציץ אליעזר ח"י כה, ח).

אולם בשו"ת אגרות משה (יו"ד ח"א רלא-רלב וח"ד קמא) פסק (עפ"י סוגית הגמרא במסכת נזיר) שיש חיוב קבורה לאבר מן החי. ולכן, אדם שכרתו לו אבר בבית חולים, אפילו אבר קטן, חייב לדעתו להוציאו משם ולקבורו, שמצות קבורה קיימת גם באבר מן החי.

(יש להעיר שבתשובות שבח"א כתב להצריך קבורה גם לבשר הפורש מן החי, ללא גידים ועצמות. ובח"ג שם כתב שאין

חובה אלא באבר שיש בו גו"ע, אבל אבר שאין בו גידים ועצמות כגון כליות וטחול וכו' — פטור. וכנראה חזר בו בפרט זה. (התשובות בח"א נכתבו בשנת תשי"ד, ושהתשובה בח"ג בתשכ"ט). וע"ש בח"א מש"כ להתיר שריפה ושאר מיני איבוד. וע' בחזו"א יו"ד רח,ו).

'אמר רב חסדא: שמע מיניה מרבי מאיר, האי סהדותא — עד שיתין שנין מידכר, טפי לא מידכר. ולא היא, התם הוא דלא רמיא עליה, אבל הכא, כיון דרמי עליה, אפילו טובא נמי' — לפי פרוש רש"י יצא חילוק אם מלכתחילה ייחדוהו להיות עד בדבר, שאז רמיא עליה וזוכרה לשנים רבות, אם לאו. והפוסקים לא חילקו, ומשמע שגם כשלא ראה בתורת עד — אין לחוש שמא אינו זוכר. וכתב הבית-יוסף (חושן משפט כט) בפירוש טעמם, שכל דברי הגמרא נאמרו רק לדעת רבי מאיר המגביל זמן הזכירה לשישים שנה, אבל להלכה שפסקנו כרבי יהודה — אין הגבלת זמן.

[ומדברי המרדכי (מובא בתוס' יום טוב ב"ב ב"ד) משמע שפוסק כרבי מאיר. ואפשר שטעמו מפני שרב חסדא הוכיח מדבריו, ונשאו ונתנו בגמרא על שיטתו. ולפי שיטה זו יש לומר שגם לענין עדות יהא חילוק אם עשאוהו עד בדבר אם לא, כנ"ל. באר אליהו כה,נח].

ולולא פרוש רש"י יש לומר שכוונת הגמרא לחלק בין נידון תלוליות שאין שם עדות שלא היתה סמוכה, אלא שאין בזכרונם שהיתה סמוכה ('לא רמיא עליה'), ובין מקרה שמעיד שזוכר הדבר ('רמי עליה'). ונראה שזו כוונת הפוסקים שלא חלקו אם עשאוהו עד אם ראה סתם וכתב. (חזון-איש קלה. לדבריו שם, אין להוכיח מהמרדכי שפסק כר"מ, שאף רבי יהודה מודה בעלמא).

*

'כותב אדם עדותו על השטר ומעיד עליה אפילו לאחר כמה שנים. אמר רב הונא: והוא שזוכרה מעצמו' —

ברמז: כותב אדם עדותו על השטר — התורה נקראת עדות ונמשלה לשטר מפני האותיות החרות עליה. והנה האדם קודם בואו לעולם הזה, לומד כל התורה כולה, שהוא אז בהיכל העליון ורואה האורות — המה אותיות התורה. וכשמגיע לעולם הזה נשכחת ממנו עדות זו, ועל ידי עיסוקו בתורה בעוה"ז יכול להעיד עדותו הנ"ל ולהחזירה אליו אפילו לאחר כמה שנים. ובלבד שזוכר בעצמו — שצריך לזכור עצמיות שלו ושורשו, ועל ידי זה כשרואה את השטר הוא נזכר מעט מעט באותם אורות עליונים עד שבא לחלקו, ויוכל להזכיר עצמו כל מה שראה ולמד בהיותו בהיכל העליון. (עפ"י הרבי ר' שמעלקא מניקלשבורג — 'דברי שמואל' פרשת זכור)

דף כא

'אבל אמגלתא לא, דלמא משכח לה איניש דלא מעלי וכתב עילויה מאי דבעי' — משמע שאם לא כתב כלום ממעל לחתימה, אי אפשר לתבוע ממון על סמך חתימה בלבד. ומכאן למוציא על חברו גליון חלק עם חתימתו, אין לו שום תביעה, ויכול החתום לטעון ממני נפל ומצאתו. אך זהו מצד הדין אבל מצד המנהג כתב הב"ח שכבר נהגו בארצות הללו לגבות בו על פי תיקון המדינות. ואולם במקום שאין מנהג קבוע נראה שאין לגבות בו. (עפ"י ש"ך חו"מ סט סקי"ט, כדעת העיר-שושן).

'וסבר שמואל דלמא איכא דסבירא ליה הלכה כרבי מחבירו ולא מחביריו ובהא אפילו מחביריו...'

שנים חתומים על השטר ומתו, ובאו שנים מן השוק ואמרו ידענו שכתב ידם הוא אבל אנוסים היו, קטנים היו, פסולי עדות היו — הרי אלו נאמנים. ואם יש עדים שכתב ידם הוא זה, או שהיה כתב ידם יוצא ממקום אחר — אין נאמנים. והסיק רב נחמן [דלא כרב ששת. ואף לדבריו מחלוקת היא בין הברייתות. עתוס'], לא לומר שגובים בשטר הזה כשטר כשר, אלא שאין נאמנים האחרונים באופן מוחלט רק הרי זה כעדות מוכחשת, שאין גובים בשטר ואין קורעים אותו.

לפרש"י, מועילה תפיסת המלוה שלא להוציא מידו מחמת הספק. והתוס' צדדו בזה, האם מועילה תפיסה לאחר לידת הספק [כשטוען 'ברי' כגון זה], או שמא אין מועילה תפיסה אלא כאשר תפס קודם שנולד הספק. [ויש אומרים שאינה מועילה אלא כאשר תפס ללא עדים (ערא"ה ור"ן). ויש אומרים רק כאשר התפיסה בית דין. (עפ"י רבנו יונה — ערא"ש ושטמ"ק). ויש שנראה מדבריהם שתפיסה אינה מועילה כלל, וכאן אין מדובר לענין תפיסה. (ערמ"ה בשטמ"ק; תוס' בשם רשב"א)]. ויש אומרים שמחלוקת הסוגיות בדבר (עפ"י לחם משנה בכורות ב בדעת הרמב"ם). ויש אומרים דוקא ב'תרי ותרי' שהוא ספיקא דאוריתא, מועילה תפיסה לאחר לידת הספק, לא כן בשאר ספקות (ערמב"ן פ"ק דב"מ. ומשמע מלשונו שאין מועילה תפיסה אלא במטלטלין. וע' קונטרס הספקות א; שערי ישר ה"ד; בית ישי נב הערה ה; שבט הלוי ה"ז רטו).

דף כ

לא. א. האם מזימים ומכחישים את העדים שלא בפניהם?

ב. אדם שהוא עתים שוטה עתים בריא ומכר נכסיו, ושני כתי עדים חלוקים אם היה פיקח בשעת המכירה או שוטה?

ג. כיצד מקיימים את השטר על פי כתב היצא ממקום אחר?

ד. האם כותב אדם עדותו על השטר ומעיד על פיו לאחר זמן?

ה. האם עד ששכח עדותו רשאי להיזכר בה על ידי הזכרת העד האחר או ע"י שבעל הדין יזכיר לו את העדות?

ו. האם רשאי אדם להעיד על מה שראה לפני שנים רבות מאד?

א. רב ששת אמר, כשם שאין מזימים את העדים אלא בפניהם (שהרי באים לחייבם כדי לענשם, ואין מעידים שלא בפני בעל הדין), כך אין מכחישים את העדים אלא בפניהם, שהכחשה תחילת הזמה היא. אבל רבי אבהו אמר: מכחישים את העדים שלא בפניהם, ואף הזמה שלא בפניהם — אמנם אין לה דין הזמה אבל דין הכחשה יש לה.

נחלקו הפוסקים האם עדות האחרונים מתקבלת כנכונה אלא שאין מענישים את הראשונים, או שמא דינם כ'תרי ותרי' כשאר הכחשה. ויש דעה הסובר שאותה עדות שהעידו הראשונים מתבטלת כליל, אבל כשרים הם להעיד שאר עדויות.

עדים שפסלו או הוימו לעדי קדושין שלא בפניהם — ע' אבני נזר אה"ע קכג,ה קכו קלה,ב רלח.

ב. שנים אומרים כשהוא שוטה מכר ושנים אומרים כשהוא בריא — אמר רב אשי: העמד שנים מול שנים והעמד הנכס בחזקת בעליו. ודוקא כאשר יש לו חזקת אבותיו בנכס זה, אבל אם אין לו, הלא יש לומר כשהוא שוטה לקח וכשהוא שוטה מכר.

א. כל זה בקרקע, אבל במטלטלין נשארים אצל המוחזק בהם עתה. (תוס').

ב. מדובר באדם שמצבו משתנה, עתים בריא עתים שוטה, ולכך אין ראייה ממה שהוא עתה, אבל

בלאו הכי, הולכים אחר מצבו הנוכחי. (תוס' עפ"י ב"ב קנג. וערש"ש כאן).

ג. אמר רבי אסי, וכן מסייעת הברייתא, אין מקיימים את השטר אלא משטר שקרא עליו ערער והוחזק בבית דין.

אמרו נהרדעי: אין מקיימים את השטר אלא משתי כתובות, או משתי שדות והוא שאכלום בעליהם של שנים בשופי.

אמר רבי שימי: וביוצא מתחת יד אחר, אבל מיד עצמו — לא, שמא זייף את החתימות על פי ראייתו את השטר שעמו.

אומר רבנו תם: דוקא כשאין אנו מכירים את החתימות אלא על ידי השוואה ודמיון, אבל כאשר מכירים חתימת העדים בטביעת עין, אעפ"י שיש לו חתימה אחרת תחת ידו אין לחוש שמא זייף, שאם היה מזייף היה ניכר היטב.

ד. כותב אדם עדותו על השטר ומעיד עליה אפילו לאחר כמה שנים. רב הונא אמר: והוא שזוכרה מעצמו (ללא ראיית השטר נזכר קצת מעדותו מאליו). רבי יוחנן אמר: אעפ"י שאין זוכרה מעצמו.

מדובר שע"י השטר נזכר במאורע, אך לא כשאינו זוכר כלל. מפיהם אמרה תורה ולא מפי כתבם. (עפ"י רש"י ותוס'). ואולם מבואר בתוס' שאם יש עליו תורת 'שטר', אפילו אם אינו זוכרה כשר, כגון שחתומים שני עדים על השטר, או אפשר אפילו בעד אחד וכגון שנכתב מדעת המתחייב, או אפילו שלא נכתב מדעתו אלא שנעשה כתיקון שטרות וסדרן, ולא כזכרון דברים בעלמא. ונחלקו הפוסקים להלכה, האם יש לו תורת 'שטר' גם כשלא נכתב מדעת המתחייב. (ערו"מ לט, ג ברמ"א וש"ך תומים ובהגר"א שם. וע"ע בכללות הענין בספר שערי ישר ז, ט-י; שו"ת אבני נזר אה"ע רסח וח"מ קלא; שבט הלוי ח"ט רצו, ז-ח).

ה. רבא אמר לשמוע מדברי רבי יוחנן, ששנים שיודעים עדות ואחד שכחה, מזכיר האחד לחברו מה ששכח. הזכרת בעל דבר לעד — רב חביבא מתיר. ומר בריה דרב אשי אוסר. וכן הסיקו להלכה. ואולם אם תלמיד חכם הוא העד, אפילו בעל דבר מזכירו, (שתלמיד-חכם אם לא שזוכר היטב, אינו סומך על הספק לעמוד ולהעיד).

ו. הסיקו שיכול אדם להעיד מה שראה לפני שנים רבות מאד, [ודלא כסברת רב חסדא בשיטת רבי מאיר, שאין אדם זוכר יותר מששים שנה].

לפרש"י משמע שאם מתחילה לא ראה לשם עדות, אין הדבר בזכרונו לשנים רבות. והפוסקים לא חילקו בדבר. יש מפרשים טעמם לפי שהלכה כרבי יהודה, ולדבריו אין הגבלה בזמן. ויש מפרשים שאפילו לרבי מאיר אין הגבלה לענין עדות.

לב. מה דינן של התלוליות הקרובות לבית הקברות ומה דין הרחוקות — לענין חשש טומאה הטמונה בהן?

התלוליות הקרובות לעיר הסמוכה לבית הקברות או לדרך בית הקברות; אחד חדשות ואחד ישנות — טמאות. שמא קברו שם נשים את נפליהן ומוכי שחין זרועותיהם. התלוליות הרחוקות — אין חוששים שקברו שם, שאין אשה הולכת שם לבדה אלא מתלווה אליה איש והולכים לבית הקברות, ואין מחזיקים טומאה בארץ ישראל. ואולם התלוליות הישנות טמאות אפילו הן רחוקות, (שמא קברו שם ונשכח הדבר. או שמא היו פעם קרובות לעיר ולדרך. ערש"י ותוס').

איזוהי קרובה שהחמירו בה — חמישים אמה. איזוהי ישנה שהחמירו בה — ששים שנה. דברי רבי מאיר. רבי יהודה אומר: קרובה — שאין קרובה הימנה. ישנה — שאין אדם זוכרה.

דפים כ — כא

לג. מה דין קיום השטר באופנים הבאים?

- א. כל עד מהחותמים מעיד על כתב ידו בלבד.
- ב. מת אחד מן החותמים על השטר.
- ג. שטר שכתוב בו הנפק (= אישור הדיינים) והלה טוען מזויף, ובא אחד מעדי השטר והעיד על כתב ידו ואחד מן הדיינים העיד על כתב ידו.
- ד. דיינים שכתבו או חתמו על ההנפק לפני שהעידו בפניהם עדים על כתב ידם.
- ה. שלשה שישבו לקיים את השטר, שנים מכירים חתימות ידי עדים ואחד אינו מכיר.
- ו. דיינים המכירים כולם את חתימות ידי העדים — האם צריך להעיד בפניהם אם לא?

א. זה אומר כתב ידי וזה אומר כתב ידי — לדברי רבי צריכים לצרף עמהם אחר להעיד על שתי החתימות, שסובר רבי על כתב ידם הם מעידים, הלכך יש צורך בשני עדים על כל חתימה. וחכמים אומרים: אינם צריכים, שהעדים מעידים על מנה שבשטר, הלכך די בכך שכל עד מעיד על חתימת ידו ואין צריך להעיד על חתימת יד חברו. ופסק שמואל הלכה כחכמים. [ואעפ"כ חשש שמואל בשטר של יתומים, שמא ב"ד טועים יפסקו כרבי, ולכך כתב בהנפק שכל אחד מהעדים העיד גם על חתימת חברו].

יש סוברים שעדים שקיימו חתימת ידם אינם נאמנים לומר לא ראינו ההלוואה, כיון שלהלכה על מנה שבשטר הם מעידים הרי כשקיימו כבר העידו שהיתה הלוואה. (עריטב"א; שו"ת מהר"ק סו"י ע"ד). ודעת הרמב"ם (עדות ה, ד) ורב יהודאי גאון (מובא בבה"ג עדות דף קיד ע"ג) שאם מקיימים ואינם זוכרים המעשה אין כאן קיום כלל. (וכן הכריע מהרש"ל, ודוקא כשאינו זוכר שום דבר, אבל אם קצת מסתפקים ומדמים בדבר, יכולים לקיים חתימותיהם עם אחר. וע"ע באור שיטת הרמב"ם בחדושי הגרנ"ט לה).

והרא"ש כתב על פי הירושלמי (וכן הביאו התוס' לעיל), שאם אין העדים זוכרים העדות אף לאחר שרואים השטר, הכל מודים שצריכים לצרף עמהם עד נוסף להעיד על החתימות, שהרי אין כאן עדות על מנה שבשטר, ואם זוכרים העדות ללא השטר, אפילו לרבי אין צריך לצרף. ומחלוקתם אמורה כאשר הם זוכרים ההלוואה לאחר שראו השטר.

- ב. מת אחד מן החתומים (או שאינו לפנינו לקיים חתימתו) — לדברי חכמים שעל מנה שבשטר הם מעידים, צריכים שנים מן השוק להעיד עליו, [אבל העד שהעיד על חתימת ידו אינו יכול להצטרף עם אחר להעיד על החתימה השניה, שהרי כשמעיד על חתימת ידו יש כאן חצי עדות, ואם יעיד אף על האחר, הרי רובה של עדות תתבסס על עד אחד]. ואם אין שנים אלא אחד, יכתוב העד החי את חתימת ידו על חרס [ולא על הנזיר — שמא ימצאהו רמאי ויכתוב עליו למעלה מן החתימה דבר המחייבו. משא"כ חרס שאינו כשר לשמש כשטר. ע"ע תוס' קדושין ט. ד"ה כתב] וימציא לבית דין, ושוב יוכל הוא ואחר להעיד על החתימה האחרת, [שהרי לא הוצרכנו לעדותו לקיים את חתימתו].
- ולדברי רבי הולכים כאן לקולא, ויכול להצטרף עם אחר להעיד על חתימת המת, כי לדבריו עד מעיד על חתימתו וחתימת חברו.

- א. הלכה כחכמים, וכנ"ל. ואפילו יאמר בפירוש שמעיד רק על כתב היד ולא על מנה שבשטר — אין מועיל, וצריך שנים מן השוק. (עפ"י תוס' ורא"ש).
- ב. הרמב"ם כתב שאם מת אחד מהעדים וצריך השני לחתום על החרס כנ"ל, חותם בפני עדים. וכתב הש"ך (מו סקל"ו) להסתפק אם מועיל כשכותב חתימת ידו בפני בית דין, או שמא נחשב כמעיד בפניהם נמצא ששלשת רבעי הממון יוצא על פיו. ובאילת השחר צידד בסברא שיועיל.

ג. רב יהודה אמר בשם שמואל שעד ודיין מצטרפים לקיים השטר, כשכל אחד מעיד שזו חתימתו. וכן הסכימו רמי בר חמא ואמימר. ואילו רבא חולק, שעל מה שמעיד זה לא מעיד זה. וכן סוברים רמי בר חזקאל ורב אשי, שאין עד ודיין מצטרפים.

א. כן פסק הרי"ף, כרבא ורב אשי. ויש דעה הפוסקת שעד ודיין מצטרפים (העיטור ח"א ק), ואין כן דעת שאר פוסקים ראשונים ואחרונים (שו"ת הריב"ש שפב). וצריך לקיים שתי חתימות הדיינים. ואם שני דייני הקיום כל אחד מעיד על כתב ידו — השטר מקיים (רבנו יונה, מובא ברא"ש).

יש מי שכתב לחדש שבגט אשה די בקיום חתימת אחד מהדיינים. (ע' משיב דבר ח"ד נו. וע"ע חזון איש קא, לג).

ב. יש מי שסובר שעד ודיין מצטרפים להחשב כמלוה על פה אך לא כמלוה בשטר (תומים מו סקי"ח בשם מהרי"ט). ושאר פוסקים חולקים. (ע"ש ובאג"מ חו"מ ח"א טז).

ג. אדם מן השוק שמעיד על שתי החתימות, והדיין מעיד על חתימתו או שני עדים מעידים על חתימת הדיין — כשר. (עפ"י ר"ן בשם רא"ה; בית יוסף חו"מ מו). אבל שנים מן השוק המעידים על עד אחד ועל חתימת דיין אחד — לדברי הבית-יוסף אינו מועיל (וכן הכריע באגרות משה חו"מ ח"א טז), ולדברי הש"ך מועיל.

ד. יש אומרים, הואיל ועד ודיין מצטרפים מפני ששתי עדויות נפרדות הן, אפשר שהעד והדיין המקיים יהיו קרובים זה לזה. ואף אפשר שהעד עצמו יהא מהדיינים המקיימים (ערא"ש; ראשונים בסוף הפרק; שו"ת הרשב"א ח"א תתקסט וח"ה קעב; שו"ת הריב"ש תיג). ואולם בשו"ע (מו, יח) משמע שנוקט לעיקר שעדי הקיום לא יהו קרובים לדייני הקיום. אבל עדי הקיום יכולים להיות קרובים לעדים המעידים על חתימת הדיינים (ב"י ורמ"א שם).

ד. לדברי רב פפי בשם רבא, אישור הדיינים שנכתב לפני שיעידו בפניהם העדים על חתימת ידיהם, גם אם חתמו רק לאחר שהעידו בפניהם — פסול, שמשום שנראה הדבר כשקר.

הרי"ף ורבנו תם פסקו על פי סוגיות אחרות, שלהלכה אין חוששים משום 'מחזי כשקרא', הלכך כל שנחתם לאחר העדות כשר, [ואולם אם נחתם מקודם — פסול, שאז דומה לנוגעים בעדות, שחפצים לאשר חתימתם]. ויש אומרים שבמעשה בית דין יש לחוש משום 'מחזי כשקרא'. [ושטר כתובה אינו נחשב 'מעשה ב"ד' לענין זה. אגרות משה אה"ע ח"א ק]. ור"י מדגפיר אמר שלכתחילה חוששים אבל לא בדיעבד. ויש מחלקים שבדברים שנראים כשקר תמיד ולא רק באופן זמני, פוסלים אף בדיעבד. (ערוך גטין כו; שו"ת הריב"ש שפב; חו"מ מג, כ). דבר שנראה כשקר, והוא מיותר בשטר, שאף בלעדיו השטר כשר, מסתבר שאין לפסול השטר משום 'מחזי כשקרא', ואף לכתחילה — כיון שאין השטר צריך לאותו דבר. (עפ"י אגרות משה אה"ע ק).

ה. אם אחד משלש הדיינים אינו מכיר חתימת העדים, יעידו שני הדיינים האחרים בפניו [קודם שחותמים על האישור, או קודם כתיבה, כנ"ל], וחותרם. כן מסר רב ספרא בשם רב הונא / רב, [שעד נעשה דיין, עכ"פ בקיום שטרות דרבנן].

בתורי"ד משמע שאין די בכך ששני הדיינים יאמרו לשלישי שקיבלו עדות על החתימה, אלא גם השלישי צריך לקבל עדות משנים שהם מכירים החתימות. וע' באילת השחר שהעיר על כך בסברא.

ו. רצו בגמרא לשמוע מדברי רב שדיינים המכירים חתימות ידי עדים, אין צריך להעיד בפניהם (ואין אומרים שצריך 'הגדה' דוקא (ע' שטמ"ק; באר אליהו חו"מ ז סק"כ; ברכת מרדכי ח"ב ב, ד-ה). או משום שלא נראה הדבר כבית דין אם אין שם קבלת עדות. וגם אין חוששים משום שפעמים אין מכירים אלא ע"י שראו החתימות בלילה ואי אפשר לדון על סמך ראיית הדיינים בלילה, שהראיה כמוה כתחילת דין שאינה אלא ביום. תוס'). ואולם רב אשי דחה הראיה מדברי רב. ואעפ"י שהראיה נדחית, הלכה כן, שאין צריך להעיד בפניהם. (רי"ף).

דף כא

לד. א. המוציא על חברו כתב ידו שהוא חייב לו — מה דינו?

ב. האם חוששים ל'מיחזי כשיקרא'?

ג. האם עד נעשה דיין? (האם קיום שטרות מדאוריתא או מדרבנן?)

א. הוציא עליו כתב ידו שהוא חייב לו — גובה מנכסים בני חורין (אבל לא ממשועבדים, ואפילו הוחזק השטר בבית דין — שאין קול לדבר שאינו עשוי בעדים. ואם נכתב השטר כדי למסרו בפני עדים שיהיו הם במקום עדי חתימה — לרבי אלעזר גובה ממשועבדים. (עפ"י ב"ב קעה).

לדברי הרי"ף רמב"ם ורמב"ן, יכול הלה לומר פרעתי, ואין כאן טענת 'שטרך בידי מאי בעי'. ואין נראה לר"י לחלק בין זה לשאר שטרות, שאי אפשר לטעון 'פרוע' כשהשטר ביד הנושה. וכן הביא הר"ן מהרשב"א והראב"ד (ויש גורסים: הרא"ה).

ב. לדברי רב פפי חוששים ל'מיחזי כשיקרא'. ולהלכה נחלקו דעות הראשונים בדבר, כי מכמה סוגיות משמע שאין לחוש לכך, כמובא לעיל.

ג. הסיקו שבעדות דאוריתא, כגון עדות החודש — אין עד נעשה דיין, אבל בעדות דרבנן כגון קיום שטרות — עד נעשה דיין, וכנ"ל.

עד שאינו צריך להעיד, כגון שיש אחרים שיעידו או כגון שראוהו ביום שאין צריך להעיד — נעשה דיין אפילו בעדות דאוריתא. ודוקא בדיני ממונות, אבל בדיני נפשות אפילו עד שאין צריך להעיד אינו נעשה דיין לרבי עקיבא במכות ו. (תוס'). ויש סוברים שעד שהעיד אינו נעשה דיין בדיני ממונות אף אם אחרים יעידו בפניו. (וע' חו"א קא, לא-לב).

יש מי שסובר שכאשר טוען הלווה 'מזויף', צריך לקיים השטר מדין תורה, ולא אמרו קיום שטרות מדרבנן אלא כשאין טענת זיוף. ויש חולקים. (ע"ע תוס' להלן כח. ד"ה קיום; אה"ע קמב. ובשו"ת מהר"ק (עד) האריך להוכיח כדעה אחרונה).

דפים כא — כב

לה. מה הדין בשלשה שישבו לקיים את השטר ו...?

א. קרא ערער על אחד מהם.

ב. מת אחד מהם.